

Веремчук Е. О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології
Запорізького національного університету

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ *DIGNITY* В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Стаття присвячена висвітленню фразеологічних засобів вербалізації англійського концепту *DIGNITY*. В основу статті покладено ідею про те, що принципи мислення та організації знань у свідомості людини знаходять своє відображення у мові. Відповідно до цього, дослідження номінативних мовних засобів дає змогу зробити висновки про особливості репрезентації відповідного концепту у людській свідомості. Акцент у науковій роботі зроблено саме на периферійних вербалізаторах номінативного поля концепту *DIGNITY*, оскільки саме вони часто залишаються поза дослідницьким фокусом через їх периферійний статус. До периферійних вербалізаторів ми віднесли фразеологічні засоби номінації концепту, у яких, відповідно до поглядів В.В. Виноградова та М.М. Шанського, були виділені фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення та фразеологічні вирази. Зроблено акцент на тому, що вищезазначені номінативні одиниці не вербалізують власне концепт загалом, а актуалізують певні його риси через вживання його слова-репрезентанта *dignity* або синоніму *honour* у фразеологічно зв'язаних мікроконтекстах. Семантико-когнітивний аналіз кожної групи вербалізаторів дав змогу встановити особливості їх внутрішньої форми. Внутрішня форма фразеологічної одиниці як номінативного засобу концепту об'єктивує певний образ, який складає його основу та вмотивовує існування у ньому відповідних когнітивних рис. Вона являє собою єдність власне мовного та когнітивного. У результаті проведення семантико-когнітивного аналізу встановлено, що кожен із вербалізаторів актуалізує певні когнітивні риси концепту, які, відповідно до кількості вербалізаторів, мають неоднаковий статус у його когнітивному прототипі. На основі цього у статті представлена модель когнітивних ознак, які актуалізуються фразеологізмами та пареміями, що вербалізують англійський концепт *DIGNITY*. Виявлено, що концепт *DIGNITY* осмислюється щодо його діаметральних протилежностей *PRIDE* та *PROFIT*.

Ключові слова: когнітивна ознака, когнітивний прототип, об'єктивація, паремія, семантика.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві не згає увага до когнітивних студій, що пояснюється високим дослідницьким потенціалом наукових розвідок подібного типу, оскільки встановлення особливостей мовної об'єктивації певних структурованих інформаційних ментальних утворень дає змогу пролити світло на культурні, поведінкові, гносеологічні та світоглядні параметри окремих етносів та людства загалом. Таким чином, результати лінгвокогнітивних досліджень мають міждисциплінарне значення і можуть використовуватися у психології, культурології, етнології, філософії тощо.

Одним з основних завдань когнітивної науки є дослідження металічних репрезентацій, за допомогою яких людина пізнає

та структурує навколишній світ. На думку більшості вчених, базовою одиницею структуризації та класифікації дійсності є концепт [3; 11; 14], який визначається як дискретна ментальна сутність, предметно чуттєвий образ, що втілює одиницю знання чи досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми дослідження структури концептів та особливостей їх вербалізації регулярно потрапляють у фокус лінгвістичних досліджень. До фундаментальних праць можна віднести дослідження С.Г. Воркачева [6], В.І. Карасика [10], Є.С. Кубрякової [11], Ч. Fillmore [20], Д. Geeraerts [19], Г. Lakoff [21], Е.Н. Rosh [22], З.Д. Попова, Й.А. Стернін [4].

Незгасаючий інтерес до когнітивних досліджень у лінгвістиці засвідчує велика кількість опублікованих наукових праць за 2020 рік [8; 9; 19]. Попри наявність досить великої кількості досліджень, слід зазначити, що у сучасній лінгвоконцептології існують наукові лакуни, які потребують висвітлення. Однією з таких лакун вважаємо дослідження мовної об'єктивації концепту *DIGNITY* у сучасній англійській мові.

Слід, однак, наголосити на тому, що зазначений концепт уже потрапляв у фокус досліджень [15], де розглядалась семантика його вербалізаторів. Також маємо власний досвід висвітлення його внутрішньої форми та встановлення когнітивного образу, що покладено в основу його макроструктури [4]. Попри це, невивченою залишається контекстуальна та фразеологічна об'єктивація англійського концепту *DIGNITY*. Таким чином, актуальність дослідження полягає, з одного боку, у важливості досліджуваного концепту в англійській картині світу, а з іншого боку, у недостатньому науковому висвітленні його фразеологічної об'єктивації.

Метою статті є виявлення когнітивних рис концепту *DIGNITY*, які об'єктивуються у результаті його контекстуально-фразової вербалізації.

Для виконання поставленої мети передбачено вирішення таких завдань:

- виявлення фразових одиниць, у яких актуалізується лексема-репрезентант концепту *DIGNITY* чи її синоніми;
- встановлення когнітивних рис аналізованого концепту;
- моделювання когнітивного прототипу концепту *DIGNITY*.

Об'єктом дослідження є англійський концепт *DIGNITY*, а предметом – фразеологічні засоби його вербалізації.

Згідно з поставленими завданнями були вибрані методи дослідження, такі як метод контекстуального аналізу (для встановлення семантики досліджуваних одиниць), метод когнітивного аналізу (для виявлення когнітивних ознак аналізованого концепту), метод когнітивного моделювання (для висвітлення когнітивного прототипу концепту *DIGNITY*).

Виклад основного матеріалу. Класичний метод дослідження концепту передбачає виділення його когнітивних рис на основі семантико-когнітивного аналізу його вербалізаторів. Однак до номінативного поля концепту належать не лише лексичні вербалізатори – прямі номінації досліджуваного концепту, але й фразеологічні. На особливу увагу лінгвокогнітивістів під час дослідження концепту заслуговує етимологія його вербалізаторів, яка розкриває внутрішню форму концепту, тобто образ, який покладено в основу його концептуальної макроструктури. Висвітлення внутрішньої форми ядерних вербалізаторів концепту DIGNITY подано у джерелі [4]. У роботі сфокусуємось на висвітленні внутрішньої форми фразеологічних одиниць, у яких вживається однойменна лексема-репрезентант концепту DIGNITY, та на особливостях її дистрибуції у фразеологічно-зв'язаних контекстах.

Більшість фразеологів пов'язує внутрішню форму фразеологізму з тим чуттєвим образом, на основі якого вона виникає. Так, О.В. Кунін наголошує на тому, що внутрішня форма фраземи – це «мотивувальна образність, заснована на дериваційних зв'язках його значення із значенням прототипу» [12, с. 149]. А.М. Баранов, досліджуючи аналізовану проблематику з позицій лінгвокогнітивістики, вказує на те, що внутрішня форма фразеологізму являє собою єдність власне лінгвістичного та когнітивного. Закріплена в ідіомі інтерпретація образу є завжди культурно-детермінованою [1, с. 222]. В.М. Телія розуміє внутрішню форму як «спосіб організації значення ідіоми», пов'язаний з мотивацією її семантики та образною складовою частиною [13; 14]. На її думку, в основу значення фразеологічної одиниці покладено образ, адекватний можливому стану речей у реальному світі, або неадекватний дійсності, приналежний її ірреальному уявленню, причому цей образ складає сутність внутрішньої форми звороту. З образністю пов'язує цю ознаку фразем Т.З. Черданцева: «внутрішня форма ідіоми виявляється носієм її образної основи» [16, с. 77]. Підсумовуючи вищезазначене, зазначаємо, що внутрішня форма фразеологічної одиниці як номінативного засобу концепту об'єктивує певний образ, який складає основу досліджуваного концепту та вмотивовує існування у ньому відповідних когнітивних рис.

Стосовно класифікації фразеологічних одиниць ми орієнтуємось на погляди В.В. Виноградова, який виділив три групи фразеологізмів, такі як фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразеологічні сполучення [5, с. 145], та на погляди М.М. Шанського, котрий додав ще четверту групу, а саме фразеологічні вирази [17, с. 154].

Аналіз фактичного матеріалу дає змогу стверджувати, що серед фразеологічних одиниць, які беруть участь у вербалізації концепту DIGNITY, виділяються фразеологічні єдності сполучення та фразеологічні вирази.

Перш ніж перейти до безпосереднього аналізу, наголошуємо на тому, що виявлені фразеологізми не є прямими безпосередніми вербалізаторами концепту DIGNITY, а виступають мікроконтекстами, у яких аналізований концепт знає актуалізації. Аналіз таких мікроконтекстів дасть змогу виявити образ, який покладено в основу фразеологізму, та встановити когнітивні риси аналізованого концепту, які об'єктивуються у поданих мікроконтекстах.

Розглянемо кожен тип фразеологізмів окремо, починаючи з фразеологічних єдностей. Фразеологічні єдності визначаються як одиниці, у яких інтенціональне значення вмотивоване

переносним значенням їхніх компонентів (або компоненту). Характерними ознаками фразеологічних єдностей є можливість збігу з наявними словосполученнями; збереження значення окремих компонентів; неможливість заміни одних компонентів іншими; емоційно-експресивна забарвленість; наявність синонімів із словами або іншими фразеологізмами [7, с. 18].

Проведений аналіз фактичного матеріалу [23; 25] дав змогу виділити лише дві фразеологічні єдності, такі як *stand on one's dignity* та *beneath one's dignity*.

В основу внутрішньої форми фразеологізму *stand on one's dignity*, який означає *to demand to be treated with proper respect* (вимагати гідного поводження – тут і далі переклад Е.О. Веремчук), покладена ознака «необхідність додержання». Це засвідчує те, що на ментальному рівні власна гідність усвідомлюється як те, що неодмінно треба зберігати, отже, вимагати поваги до себе від інших людей. Отже, атрибутивною когнітивною рисою англійського концепту DIGNITY є «відстоювання, захист».

Наступною фразеологічною єдністю є *beneath one's dignity*, яка означає *feeling that you are too important to do something* (почуття, що людина надто важлива, щоб щось зробити). В основу внутрішньої форми цієї фразеологічної єдності покладено образ «висоти», тобто гідність усвідомлюється як щось високе, тому не всі вчинки та дії можуть вважатися прийнятними відносно неї. Когнітивною рисою аналізованого концепту є «неможливість виконання неприйнятних вчинків». Наприклад, *I would have thought it beneath your dignity <...> to come down here and hound a man!* [26] («Я думав, приходить сюди та переслідувати людину нижче вашої гідності»). Таким чином, гідність людини осмислюється як щось, що можна принизити або поранити.

Однак фраза *beneath one's dignity* може вживатися також у негативному сенсі: *It would be beneath your dignity to ask, and mine to offer* [26] (Це було б нижче Вашої гідності попросити, так само як і моє – запропонувати). У цьому контексті актуалізується значення “being too proud to do something” («бути надто пихатим, щоб зробити щось»), а когнітивною рисою виступає, відповідно, «пихатість».

Наступною групою фразеологічних одиниць є фразеологічні сполучення, які визначаються як стійкі звороти, до складу яких входять слова з вільним та фразеологічно-зв'язаним значенням.

Ознаками фразеологічних сполучень є допущення варіантності одного з компонентів; можливість синонімічної заміни стрижневого слова; можливість включення визначень; можливість перестановки компонентів; обов'язковість вільного вживання одного з компонентів і зв'язаність вживання іншого [12, с. 365].

Аналіз джерел фактичного матеріалу дав змогу виявити такі одиниці: *to possess dignity* – володіти почуттям власної гідності, *to maintain one's dignity* – зберігати гідність, *to live in dignity* – жити з гідністю, *to die in/with dignity* – гідно (достойно) зустріти смерть. Вони актуалізують такі ознаки англійського концепту DIGNITY, як «володіння», «збереження», «гідне життя» та «гідна смерть», тобто гідність концептуалізується як щось, що можна отримати, зберегти, втратити та пронести до самої смерті, і саме ці риси покладені в основу внутрішньої форми вищезазначених фразеологічних сполучень.

Тепер перейдемо до аналізу фразеологічних виразів, до яких відносимо прислів'я або паремії, в яких вживається лексема-репрезентант *dignity*.

(1) *A worthy woman is far more precious than jewels, strength and dignity are her clothing. Strength and dignity are her clothing, and she laughs at the time to come* [2]. (Гідна жінка значно більше дорожчівна, ніж коштовні камені, бо сила і гідність – її одяг). Ця цитата із притч царя Соломона вказує на те, що в основу образного компоненту концепту DIGNITY покладена риса «можливість одягання». Отже, абстрактний концепт DIGNITY усвідомлюється через конкретний концепт CLOTHES, який виступає його етимологічним доменом. Це засвідчує той факт, що аналізований морально-етичний абстрактний концепт метафорично осмислюється як одяг через схожість рис, зокрема можливість вдягти на себе (тобто отримати, розвинути) та можливість зняти (втрагати, загубити).

Прислів'я (2) *When boasting ends, there dignity begins* [23] (Гідність починається, коли хвастощі закінчуються) виражає когнітивну ознаку концепту DIGNITY «скромність», яка протиставляється пихатості. Отже, концепт DIGNITY протиставляється його антонімічному антагоністу – концепту PRIDE.

Прислів'я (3) *Dignity is one thing that can't be preserved in alcohol* [23] (Почуття власної гідності – це те, чого не можна зберегти сп'янівши) також засновано на протиставленні діаметрально протилежному концепту DIGNITY ≠ BEING DRUNK. У цій «концептуальній нерівності» актуалізується ознака «несумісність зі сп'янінням».

Протиставлення також покладено в основу наступного прислів'я, в якому вживається інший синонімічний вербалізатор концепту *honour*. (4) *Honour and profit lie not all in one desk* [24] (Честь і дохід лежать не на одному столі). Подана паремія актуалізує ознаку «неможливість бути чесним та багатим», тобто підкреслюється «концептуальна нерівність» HONOUR ≠ PROFIT, отже, актуалізація концепту DIGNITY здійснюється через антонімічний концепт.

Ця сама «концептуальна нерівність» виражається в наступному прислів'ї (5) *Better poor with honor than rich with shame* [23] (Краще бідний з честю, ніж багатий із соромом), у якому актуалізується ознака «перевага честі над багатством».

Висновки. Проведений аналіз фразеологічних вербалізаторів концепту DIGNITY дає змогу побудувати когнітивний прототип його ознак, які актуалізуються периферійними вербалізаторами його номінативного поля, а саме фразеологічними єдностями, сполученнями та пареміями. Слід наголосити на тому, що вищезазначені номінативні одиниці не вербалізують власне концепт загалом, а актуалізують певні його риси через вживання його слова-репрезентанта *dignity* або синоніму *honour* у фразеологічно зв'язаних мікроконтекстах.

Модель когнітивного прототипу передбачає розділення когнітивних ознак на ядерні та периферійні, де критерієм виступає кількість фразеологічних вербалізаторів, що їх актуалізують. Так, ядерними слід вважати ознаки «можливість набуття», «можливість володіння, додержання» та можливість «втрагати» – *stand on one's dignity, beneath one's dignity, possess dignity, maintain dignity* прислів'я (1); «неможливість бути чесним та багатим» паремій (4), (5); «протиставлення пихатості» – *beneath one's dignity* паремії (2). До периферійної ділянки відносимо «достойне життя», збереження до смерті», «неможливість виконання неприйнятних вчинків».

З іншого боку, концепт DIGNITY на рівні його вербалізації фразеологічними засобами часто зазнає концептуалізації щодо його діаметрально протилежностей, тобто гідність не є пияцтвом,

пихатістю та матеріальним статком. Такий висновок цілком корелює з носологічними особливостями людської свідомості, у якій найбільш частими мисленськими операціями є зведення подібних концептів (це обумовлює метафоричність мислення) та протиставлення протилежних (діалектичне заперечення).

Наприкінці слід наголосити на тому, що периферійні елементи не є менш важливими у когнітивному прототипі концепту, оскільки вони визначалися виключно на основі аналізу периферійних вербалізаторів номінативного поля за критерієм частотності їх представлення. Однак вищезазначені когнітивні ознаки можуть також вербалізуватися ядерними одиницями номінативного поля, а саме прямими номінаціями концепту, дослідження чого є перспективою подальшої розробки поданої наукової проблеми.

Література:

1. Баранов А.Н. Внутренняя форма идиом и проблема толкования. *Известия АН*. 1998. № 1. Т. 57. С. 36–44.
2. Библия. Онлайн. URL: <http://bible.kievchurch.org.ua/?b=6&bk=proverbs>.
3. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика. Тамбов : Тамбов-Инфо, 2001. 218 с.
4. Веремчук Е.О. Роль внутрішньої форми в лінгвокогнітивних дослідженнях (на матеріалі англійськомовного лінгвоетичного концепту DIGNITY). *Нова філологія*. 2020. № 80. Т. 1. С. 98–102.
5. Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. *Лексикология и лексикография : избранные труды*. Москва, 1977. С. 140–161.
6. Воркачев С.Г. Лингвокультурная концептология: становление и перспективы. *Известия РАН. Литература и язык*. 2007. Т. 66. № 2. С. 13–22.
7. Гуменюк І.І. Структурні та лексико-семантичні особливості фразеологічних одиниць із колоративами в англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04. Чернівці, 2010. 20 с.
8. Долусова Н.В., Красницька К.В., Степанюк Н.В. Глобальне явище CORONAVIRUS як новий концепт в англійській мові : актуальні питання гуманітарних наук. 2020. Вип. 32. Т. 1. С. 148–153.
9. Калініченко В.І. Соціокультурний аспект вербалізації концептів «SUCCESS», «SUCCESS», «FAILURE» і «НЕВДАЧА» в англійській та українській мовах (на матеріалі сучасних літературних творів). *Науковий видавничий центр "InterConf"*. 2020. Вип. 2 (35). С. 259–264.
10. Карасик В.И., Слышкин Г.Г. Базовые характеристики лингвокультурных концептов. *Антология концептов*. 2005. Т. 1. С. 13–15.
11. Кубрякова Е.С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2004. № 1. С. 6–17.
12. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка : учебное пособие для институтов и факультетов иностранных языков. Дубна : Феникс, 2005. 488 с.
13. Попова З.Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике. Воронеж : Истоки, 2002. 191 с.
14. Телия В.Н. Семантика идиом в функционально-параметрическом отображении. *Фразеология в Машинном фонде русского языка*. Москва, 1990. С. 32–47.
15. Чабан В.М. Вербалізація концепту dignity в англійській мові. *Вісник Львівського університету. Філологічні науки*. 2019. Вип. 70. С. 262–271.
16. Черданцева Т.З. Мотивационный макрокомпонент идиомы и параметр денотации. *Фразеология в Машинном фонде русского языка*. Москва, 1990. С. 73–80.
17. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. Москва : Высшая школа, 1985. 160 с.

18. Ясногурська Л.М. Концепт «безпека» та його репрезентація в англійській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2020. Вип. 9 (77). С. 23–25.
19. Cuyckens H., Geeraerts D. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford : Oxford University Press, 2007. 1334 p.
20. Fillmore Ch.J. Frame semantics. *Cognitive linguistics: basic readings* / ed. by D. Geerarts. Berlin, 2006. P. 373–400.
21. Johnson M., Lakoff G. *Metaphors we live by*. London : University of Chicago Press, 2003. 276 p.
22. Rosh E.H. Principles of categorization. *Concepts: core readings* / ed. by E. Margolis, S. Laurence. Cambridge, 1999. P. 189–206.
23. The Library of Proverbial Wisdom. URL: <https://proverbicals.com/dignity>.
24. English Club. URL: <http://engclub.pro>.
25. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: <http://www.ldoceonline.com>.
26. Reverso Context. URL: <https://context.reverso.net>.

Veremchuk E. Phraseological means of verbalization of the concept *DIGNITY* in the English language

Summary. The article is devoted to the analysis of phraseological verbalizers of the English-language concept *DIGNITY*. The article is based on the idea that the principles of thinking and organization of knowledge in the human mind are reflected in language. Accordingly, the study of nominative linguistic means allows drawing conclusions about the peculiarities of the representation of the concept in human consciousness. The emphasis in the scientific work is made on the peripheral verbalizers of the nominative

field of the concept *DIGNITY*, because they are often left out of the research focus due to their peripheral status. To the peripheral verbalizers we have included phraseological means of concept nomination, in which, in accordance with the views of V.V. Vinogradov and M.M. Shansky, phraseological unities, phraseological combinations and phraseological expressions were distinguished. Emphasis is placed on the fact that the abovementioned nominative units do not verbalize the concept as a whole, but actualize certain features of it through the use of its representative word *dignity* or synonym *honor* in phraseological related microcontexts. Semantic-cognitive analysis of each group of verbalizers allowed establishing the features of their internal form. The internal form of a phraseological unit, as a nominative means of a concept, objectifies a certain image, which forms its basis and motivates the existence of corresponding cognitive features in it. The internal form of phraseological unit is thus the unity of the linguistic and the cognitive. As a result of semantic-cognitive analysis, it was found out that each of the verbalizers actualizes certain cognitive features of the concept, which in accordance with the number of verbalizers have different status in its cognitive prototype. Based on this, the article presents a model of cognitive features that are actualized by phraseological units and paremias that verbalize the English-language concept *DIGNITY*. It was found that the concept *DIGNITY* is understood in relation to its diametric opposites – concepts *PRIDE* and *PROFIT*.

Key words: cognitive prototype, cognitive trait, objectification, paremia, semantics.